

С.В. Філіппова, К.В. Ковтуненко
Одеський національний політехнічний університет,
кафедра обліку, аналізу і аудиту

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Філіппова С.В., Ковтуненко К.В., 2013

Розкрито особливості формування інтелектуального капіталу підприємства та підкреслена значущість інтелектуального потенціалу як чинника формування інтелектуального капіталу. З'ясована роль інтелектуального потенціалу на різних стадіях життєдіяльності підприємства. Визначено основні проблеми формування інтелектуального потенціалу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси, формування інтелектуального капіталу, стадії життєдіяльності підприємства.

INTELLECTUAL POTENTIAL AS A KEY FACTOR OF FORMATION OF THE INTELLECTUAL CAPITAL

Filyppova S.V., Kovtunencko K.V., 2013

Features of formation of company's intellectual capital have been considered in the article. The importance of intellectual potential as a factor in the formation of intellectual capital was highlighted. The role of intellectual potential at different stages of life activity of the enterprise has been defined. The main problems of the formation of the intellectual potential of the enterprise were determined.

Key words: intellectual capital, intellectual potential, intellectual resources, formation of the intellectual capital, the stages of life activity of the enterprise.

Постановка проблеми

Створення вітчизняними підприємствами конкурентних переваг як на українському, так і на закордонному ринках, можливе лише за умови ефективного використання інтелектуальних ресурсів, впровадження новітніх наукомістких технологій, розробки якісно нової продукції, створення інновацій. Зазначені умови потребують пошуку науково обґрунтованих методик оцінки, формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства. Питання формування інтелектуального капіталу та його складових недостатньо висвітлено в економічній літературі і вимагає уточнення та додаткових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретико-методологічні і прикладні засади формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу підприємства розглянуті в багатьох роботах українських та зарубіжних учених. Зокрема, зазначені проблеми вивчали у своїх працях М. Мелоун, Т. Стюарт, Е. Брукінг, Л. Едвінсон, Л. Лукичова [1], О. Бутнік-Сіверський [2], А. Гапоненко, О. Грішнова [3], А. Чухно, Г. Тесля, В. Іноземцев, І. Іванюк [4] та ін. Незважаючи на всезростаючу кількість наукових праць у цьому напрямку, існує проблема відсутності системності та повноти досліджень питань формування та розвитку інтелектуального капіталу, що вимагає подальшої наукової роботи у зазначеному напрямку.

Постановка цілей

Мета роботи – дослідити особливості формування інтелектуального капіталу підприємства; сутність інтелектуального потенціалу як чинника формування інтелектуального капіталу на різних стадіях життєдіяльності підприємства; основні проблеми формування інтелектуального потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу

Важливим у сучасних умовах для кожного підприємства є забезпечення конкурентних переваг. Саме цьому питанню формування інтелектуального капіталу підприємства надається велика увага.

Інтелектуальний капітал являє собою особливий вид капіталу підприємства. Саме через складність ресурсів й джерел його формування інтелектуальний капітал набуває виразних особливостей. У цьому дослідженні інтелектуальний капітал розглядається, як сукупність активів підприємства, а саме: ринкових активів, нематеріальних активів, здібностей й навичок працівників підприємства, а також джерел їх формування: зв'язків з контрагентами, партнерами підприємства, управлінською структурою підприємства. Отже, інтелектуальний капітал – це сукупність активів інтелектуальної власності, а також ринкових і нематеріальних активів підприємства, здібностей й навичок працівників підприємства (інтелектуальні ресурси), що формуються як наслідок реалізації його інтелектуального потенціалу в ході здійснення підприємством господарської діяльності та його функціонування як управлінської системи.

Перетворення інтелектуальних ресурсів (нематеріальні, ринкові активи, здібності й навички працівників, інтелектуальна власність) в інтелектуальний капітал є наслідком реалізації інтелектуального потенціалу. Інтелектуальні ресурси підприємства, на нашу думку, включають чотири складові: інтелектуальну власність, нематеріальні активи, ринкові активи, здібності й навички працівників. Враховуючи визначення інтелектуального капіталу, можемо зробити висновок, що тільки під час реалізації інтелектуального потенціалу інтелектуальні ресурси підприємства перетворюються у капітал [5].

Саме вдало реалізований в інтелектуальний капітал інтелектуальний потенціал забезпечує ефект від наявності у підприємства інтелектуальних ресурсів, який полягає у підвищенні рівня конкурентоспроможності, підвищенні продуктивності праці, отриманні додаткових прибутків, росту позитивного гудвілу у статті балансу, крім того, для виробничих підприємств відкриваються нові можливості з вироблення й продажу інновацій.

Отже, інтелектуальний потенціал є головним чинником формування інтелектуального капіталу на конкретний момент часу, а саме завдяки йому інтелектуальні ресурси перетворюються в інтелектуальний капітал.

Для чіткого описання економічних та господарських процесів, що відбуваються під час формування інтелектуального потенціалу підприємства, дамо визначення його ключових понять (таблиця).

Інтелектуальний потенціал є складовою економічного потенціалу підприємства та формується за рахунок відповідних ресурсів. На рівні підприємства інтелектуальний потенціал є основою інноваційного розвитку. Джерелом формування інтелектуального потенціалу підприємства є інтелектуальні ресурси, а також фінансові ресурси, що їх формують, які підприємство має в своєму розпорядженні. Тобто фінансові ресурси через фінансовий потенціал підприємства, реалізуючись в інтелектуальні ресурси, є основою й для формування інтелектуального потенціалу підприємства. Раціональне вкладання коштів у програми розвитку персоналу, нематеріальні активи, витрати на інтелектуальну власність сприятиме зростанню інтелектуального потенціалу, збільшенню ринкової вартості підприємства та досягненню значного економічного ефекту. Отже, в процесі життєдіяльності підприємства інтелектуальний потенціал тісно переплітається з фінансовим потенціалом підприємства, що веде до підсилення конкурентних переваг, підприємницьких і управ-

лінських навиків працівників. У перерізі часу й постійних змін зовнішніх й внутрішніх чинників, що впливають на діяльність суб'єкта господарювання, можна виявити закономірну зміну фінансового потенціалу підприємства протягом усього циклу життєдіяльності підприємства. Інтелектуальний потенціал, розвиваючись на основі економічного потенціалу, зокрема фінансового потенціалу підприємства, вбирає в себе їх основні властивості, що можливо відстежити на стадіях життєдіяльності підприємства.

Визначення категорій, що беруть участь у формуванні інтелектуального капіталу

Поняття	Визначення
Економічний потенціал	Сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу
Фінансові ресурси	Власний, позичений та залучений грошовий капітал, який підприємство використовує для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку
Фінансовий потенціал	Можливості підприємства одержувати й використовувати фінансові ресурси
Інноваційний потенціал	Сукупність природних і трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле в умовах впливу чинників зовнішнього середовища з метою виконання завдань інноваційної діяльності

Розглянемо розвиток інтелектуального потенціалу на стадіях життєдіяльності підприємства (рисунок) [5].

Розвиток інтелектуального потенціалу на стадіях життєдіяльності підприємства

Формування потенціалу як категорії загалом відбувається на стадії становлення підприємства. На цій стадії тільки починають формуватися організаційні методи, тому формування потенціалу залежить від стану економічних відносин та специфіки фінансово-господарської діяльності підприємства та формується передусім за рахунок зовнішніх чинників. На початку життєдіяльності підприємства потенціал може бути однаковим для суб'єктів господарювання одного регіону й галузі виробництва, тому виникає необхідність введення поняття “первинного потенціалу підприємства”.

На стадії розвитку підприємство активно розвиває технічні, технологічні, організаційні, методи управління й виробництва, оскільки пристосування до зовнішніх економічних чинників веде до формування внутрішніх чинників виробництва й управління підприємством та здійснюється вдала реалізація існуючого “первинного потенціалу підприємства”. Відповідно до критеріїв ефективності використання того чи іншого методу відбувається позитивна чи негативна зміна потенціалу підприємства. Це найпродуктивніша стадія, оскільки соціальні чинники все ще

мають значний вплив, в силу вступає чинник колегіальності. Отже, на цьому етапі виникає необхідність введення поняття “оновленого потенціалу”, який формують внутрішні підсистеми підприємства, а саме: технічна, технологічна, організаційна, економічна, соціальна. Саме на цьому етапі й формується інтелектуальний потенціал підприємства на основі таких інтелектуальних ресурсів, як ринкові активи, здібності й навички працівників підприємства.

На етапі зрілості суб’єкт господарювання чітко для себе визначає поняття “оновленого потенціалу”, яке знаходить своє відображення в критерії рівня фінансового стану підприємства. Крім того, потрібно зазначити, що існують значні здобутки знань, навичок, ресурсів, які потребують постійного оновлення. На цій стадії поняття “фінансовий потенціал”, “фінансові ресурси” й “фінансовий стан” знаходяться у максимальних точках дотику, й взаємодіють одне з одним на максимально допустимому рівні. Використання усіх трьох інгредієнтів складової продуктивного функціонування суб’єкта господарювання призведе до максимального продовження цієї стадії. Утворюється фактично автономна система взаємодії усіх трьох понять, де оновлення фінансового потенціалу може повторюватися багаторазово. Відбувається постійний приріст фінансових ресурсів, що збільшує фінансовий потенціал підприємства, що, своєю чергою, розширює джерела фінансування інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальні ресурси створюють більші можливості для росту інтелектуального капіталу підприємства, збільшується інтелектуальний потенціал підприємства. Крім того, інтелектуальні ресурси можуть самостійно виступати джерелами формування інших інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальний потенціал, який при цьому збільшується, відкриває все більші можливості на підприємстві для генерування фінансових ресурсів, а отже, збільшує фінансовий потенціал підприємства. Отже, на цьому етапі головним є чітка й злагоджена взаємодія усіх п’яти потенціалів підприємства.

На етапі спаду суб’єкт господарювання чітко розуміє необхідність змін в усіх підсистемах, їх взаємодії, складу й напрямку використання ресурсів. Головним чинником, як і на стадії росту, знову стає соціальний чинник. Виникає потреба у введенні поняття “новий потенціал”. Він відрізняється від первинного багатьма ознаками, серед яких насамперед є вже існуюча платформа діяльності підприємства, яка істотно відрізняється від платформи інших суб’єктів господарювання. Новий потенціал, зокрема фінансовий та інтелектуальний, стає результатом взаємодії протягом усього циклу життєдіяльності підприємства із зовнішнім й внутрішнім середовищами.

На етапі старіння підприємство має два шляхи розвитку: перший – вдале використання усіх існуючих чинників й реалізація нового потенціалу підприємства, за чим слідує повторення моделі життєдіяльності підприємства, починаючи зі стадії росту, й другий – невдала реалізація нового потенціалу підприємства, що зумовлює ліквідацію суб’єкта господарювання як неефективної складової економіки.

До того ж інтелектуальний потенціал має власний зміст, який визначається: наявністю і прогресивним розвитком інтелектуальної власності, нематеріальних активів, а також знань й навичок працівників підприємства, що в комплексі зумовлює підвищення продуктивності праці й очікуваного економічного ефекту. Отже, з одного боку, інтелектуальний потенціал – це наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів підприємства, з іншого, – категорія інтелектуального потенціалу є набагато ширшою й включає в себе взаємодію з фінансовим потенціалом підприємства, ще ширший погляд на інтелектуальний потенціал – це здібності взагалі, які не залежать від їх використання у виробництві.

Головним під час виявлення проблем формування інтелектуального потенціалу є встановлення головних чинників, які його формують. Вони поділяються на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх чинників належать:

- постачальники, конкуренти, споживачі, інші контрагенти;
- законодавча база стосовно прав інтелектуальної власності.

До внутрішніх чинників належать наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів.

Зазначенні чинники зумовлюють проблеми формування інтелектуального потенціалу підприємства, і, як наслідок, проблеми формування інтелектуального капіталу й інтелектуальних ресурсів підприємства.

Наразі залишається доволі багато невирішених питань стосовно інтелектуальної власності в Україні. Аналіз свідчить, що сьогодні в Україні зроблено важливі кроки на шляху формування та розвитку інституту інтелектуальної власності, створення відповідного законодавчого поля, гармонізованого з міжнародними вимогами. Водночас процес формування інституту інтелектуальної власності в Україні пов'язаний з низкою проблем, що позначається на розвитку інтелектуального потенціалу та стримує становлення нової інноваційної моделі вітчизняної економіки:

- регулювання відносин, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності під час створення об'єктів інтелектуальної власності: специфікації прав власності на результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що фінансуються за рахунок Державного бюджету або через державні заклади; забезпечення патентної чистоти продуктів інноваційної діяльності; колективного управління авторським та суміжними правами тощо [6];

- придбання й оплати майнових прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, комерційного використання інтелектуальної власності як нематеріальних активів: нерозвиненості інститутів, що забезпечують комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності; передачі на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності; розвитку франчайзингу, трансферу технологій за кордон, налагодження системи інноваційного аудиту; формування життєздатного та ефективного інноваційного ринку, венчурного капіталу, сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (технополісів, технопарків); удосконалення механізму оцінки і передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо;

- забезпечення охорони захисту прав об'єктів інтелектуальної власності, стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій.

Ще однією проблемою формування інтелектуального потенціалу є достовірне відображення нематеріальних активів в балансі підприємства. Головною рушійною силою проблеми є відмінності відображення процесу вибуття та їх фактичної наявності. Так, під час здійснення операцій з вибуття активів усі вони перестають бути власністю підприємства, не мають матеріального та фізичного складу й не враховуються у складі активів, а нематеріальні активи можуть продовжувати використовуватися на підприємстві або можуть неодноразово здійснювати процес вибуття з підприємства, при цьому продовжуючи приносити економічні вигоди. З іншого боку, також потрібно врахувати факт морального старіння таких активів, їх невідповідність сучасним вимогам.

Крім того, проблема підготовки кадрового персоналу, що мав би відповідні навички й досвід, наразі залишається відкритою.

Отже, проблеми формування інтелектуального потенціалу зумовлюють проблеми формування інтелектуального капіталу в Україні, бо лише інтенсивне й вільне використання інтелектуальних ресурсів може забезпечити трансформування відповідної частки інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал. Можна навести твердження Я. Ширмера, який називає Україну єдиною зі ста країн, в якій існує найбільша різниця між економічним потенціалом та його реальним функціонуванням, що є наслідком проблематики формування інтелектуального капіталу за рахунок інтелектуальних ресурсів. Сам по собі процес трансформації інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал залежить знову ж таки від ступеня розвитку кадрів й управлінської системи підприємства, що повертає нас до проблем формування інтелектуального потенціалу [7].

Висновки

Отже, інтелектуальний капітал є дуже важливою категорією, яка забезпечує формування унікальних конкурентних переваг підприємства. Вона залежить від наявності інтелектуальних

ресурсів, що трансформуються в інтелектуальний потенціал підприємства, який використовується на конкретний момент часу. Але необхідно пам'ятати, що сама по собі категорія інтелектуального потенціалу є дещо ширшою, ніж інтелектуальний капітал і фінансові ресурси. Проблеми формування інтелектуального потенціалу зумовлюють проблеми формування інтелектуального капіталу, а також трансформаційні процеси фінансового потенціалу підприємства в інтелектуальні ресурси й інтелектуальний потенціал. Підґрунтям виникнення проблем є невирішені проблеми пошуку джерел, оцінки й захисту інтелектуальних ресурсів підприємства. Процес формування інтелектуального потенціалу є складним та не знаходить свого відображення у бухгалтерському обліку у повному обсязі. Саме тому його детальне вивчення й фіксація його основних етапів дасть змогу чітко визначити об'єкт обліку та створити систему обліку інтелектуального капіталу, яка дає змогу простежити процес його формування й зафіксувати його кінцевий результат. Проте у стратегічному перерізі інтелектуальний капітал зазнає якісних змін, що відіграють важливу роль у процесі життєдіяльності підприємства.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження будуть пов'язані із детальнішим вивченням особливостей процесу формування інтелектуального капіталу залежно від виду інтелектуальних ресурсів, а також значна увага буде приділена методиці оцінки інтелектуальних ресурсів підприємства.

1. Лукичева Л.И. *Управление интеллектуальным капиталом: учеб. пособ.* / Л.И. Лукичева. – 2-е изд., стереотип. – М.: Омега-Л, 2008. – 552 с. 2. Бутник-Сиверский А.Б. *Интеллектуальный капитал: теоретический аспект* // *Интеллектуальный капитал*. – 2002. – № 1. – С. 20–24. 3. Грішнова О.А. *Людський розвиток: навч. посіб.* / О.А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с. 4. Иванюк. И. А. *Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах: монография* / И.А. Иванюк. – Волгоград: ВолгГТУ, 2003. – Режим доступа: http://www.cis2000.ru/publish/books/book_44/index.shtml. 5. Фролова А.С. *Формування концепції інтелектуального капіталу підприємства* // *Електронне наукове фахове видання*. – 2011. – Вип. № 3. – С. 132–145. 6. Осадчук С.В. *Роль інноваційних технологій в забезпеченні стабільного розвитку регіону: матер. щорічної наук.-практ. конф., 25 травня 2009 р.* – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – С. 12–16. 7. Иванова И. С. *Структура интеллектуального капитала* // *Економіка та управління національним господарством*. – 2010. – №3 (11). – С. 80–89.